

meest vrije beweging' was opgevoed. Zijn reizen voerden hem enkele malen naar Frankrijk en Duitsland, naar Spanje en naar Zweden. Ook wanneer hij ergens in dienstbetrekking vertoefde, ligt de nadruk in het verhaal op de besteding van zijn ampele vrije tijd. In Spanje bijvoorbeeld, waar hij van 1802 tot 1805 als mager gehonoreerde legatiesecretaris het werk deed voor gezant Meyners, staat niet dat werk centraal maar zijn contact met de fameuze lord en lady Holland: de neef en geestelijke erfgenaam van Charles James Fox en zijn spirituele echtvriendin. In hun gezelschap en dat van hun vaste begeleider John Allen, exponent van de Schotse Verlichting, voelde Falck zich thuis en hij noemde zich tegenover lord Holland een 'Whig aussi zélé qu'on peut l'être quand on n'habite pas l'Angleterre ...'. Na terugkeer uit Spanje was Falck eerst een tijdlang werkzaam op het ministerie van buitenlandse zaken en later werd hij secretaris-generaal van marine en koloniën. Tijdens de Inlijving bleef hij bewust ambteloos. Wat Falck aan zijn diverse functies vooral overhield was de reputatie ambtelijke stukken snel en 'van alle schrappingen vrij' op papier te kunnen brengen. Die reputatie lag ook aan de wortel van zijn tamelijk verrassende benoeming tot secretaris van staat in 1813. Willem I zou zijn naam aanvankelijk 'te gemeen' gevonden hebben, maar was toch al snel gewonnen voor Falcks onmiskenbare kwaliteiten. Toen de werkschuwe salonleeuw Jacob Fagel eenmaal bedankt had, werd Falcks voorlopige benoeming dan ook definitief.

Van der Horst heeft een uitstekend gedocumenteerde, leeswaardige en vooral ook zeer leesbare biografie geschreven. Hij waarschuwt op voorhand dat hij zijn boek 'traditioneel, zo men wil ouderwets' heeft opgezet. Kennelijk heeft hij de levenslijn van zijn held niet als waslijn willen gebruiken om allerlei zwaarwichtigheden aan op te hangen die niet direct diens persoon betreffen. Dat is een te respecteren standpunt, al wordt het soms wel erg strikt nageleefd. Met name wanneer we Falck in een ambtelijke context aan het werk zien is de biograaf nogal terughoudend bij het beschrijven daarvan, en lijkt hij te zeer gefixeerd op het isoleren van Falcks persoonlijke inbreng in de beleidsvorming — vaak een bijna onmogelijke opgave. In de thans behandelde periode weegt dit alles nog niet zo zwaar. Buitenlandse zaken, marine en koloniën waren in de jaren 1806-1810 nu niet bepaald het kloppend hart van de regeringssysteem. Het consequent volhouden van deze werkwijze in de jaren 1813-1818 zal de biograaf echter zeker voor problemen plaatsen. Het valt te hopen dat hij dan met het functioneren van de secretaris van staat als invalshoek de lezer toch een meer dan voorbijaande blik zal gunnen in het regeringssysteem-in-opbouw van Willem I. Alleen in de samenhang van die 'structure of politics' zal de publieke persoon die Falck vanaf 1813 was immers tot zijn recht kunnen komen.

N. C. F. van Sas

Sj. Groenman, *Met vallen en opstaan. De vrijmetselaarsloge 'Le Préjugé Vaincu' te Deventer 1784-1984* (Deventer: Ankh-Hermes, 1984, 168 blz., f24,75, ISBN 90 202 5441 3).

De gestage stroom publikaties over het Nederlandse genootschap van de laatste jaren kan als resultante van twee factoren worden beschouwd. In de eerste plaats is er — in navolging van het buitenland — een groeiende belangstelling voor het genootschap als sociaal- en cultuurhistorisch fenomeen. Daarnaast is er de gedenkboektraditie die, waar er na 1770 talloze genootschappen zijn opgericht, thans aan feestelijke aanleidingen geen gebrek heeft.

Groenmans boek past in deze traditie, al wordt er een geslaagde poging gedaan de geschiedenis van de Deventer loge in een ruim lokaal en regionaal kader te plaatsen en deze niet te beperken tot de in dit genre gebruikelijke verheerlijking van de eigen 'faits et gestes'.

Mede gedwongen door materiaalgebrek (het loge-archief werd in de tweede wereldoorlog vernietigd) ligt de klemtoon op twee kleurrijke perioden uit de logegeschiedenis: de Patriotten- en Bataafse tijd en het tijdvak 1850-1914. Voor de eerste periode komt de auteur tot de alleszins aannemelijke conclusie dat de loge als instituut geen politieke rol van betekenis heeft gespeeld. Zowel patriotten als prinsgezinden maakten er deel van uit en de opheffing van de loge in 1787 op last van de stedelijke overheid moet dan ook niet als een bewijs van politieke betrokkenheid worden geïnterpreteerd. Hoogstens kan worden vastgesteld dat enkele vrijmetselaars door hun particulier politiek gedrag de loge hadden gecompromitteerd. Na 1850 steeg het ledental van de loge spectaculair, tot ongeveer 180, om daarna weer geleidelijk te dalen. In de periode tot 1850 had het ledental van de in 1798 heropgerichte loge geschommeld tussen de 10 en de 45. De verklaring voor dit fenomeen moet gezocht worden in de sterk verbeterde bereikbaarheid van Deventer. De loge was daardoor in staat leden te trekken uit de verre omtrek tot in Twente en de Achterhoek toe. Na verloop van tijd stichtten deze nieuwe broeders echter loges in hun eigen woonplaats. De zendingsarbeid leverde dus enigszins wrange vruchten op. Bovendien bleek de Deventer loge aantrekkelijk voor vele Duitse joden voor wie in de vaak anti-joodse Duitse loges geen plaats was.

Hoewel het gedenkboek belangwekkende informatie bevat, kleven er toch wel enkele feilen aan waarvoor het isolement verantwoordelijk is, waarin de Nederlandse maçonnieke geschiedschrijving nog steeds verkeert. Omdat historici het doorgaans hebben laten afweten is deze geschiedschrijving vooral een zaak van vrijmetselaars-amateurs met als gevolg de canonicering van een reeks interpretaties die niet of nauwelijks aan de algemene historiografie over deze periode zijn getoetst. Zo wordt de ontwikkelingsgang van de vrijmetselarij in deze kring traditioneel gesplitst in een aristocratisch-patricische en een burgerlijke fase, met de eerste helft van de negentiende eeuw als overgangstijdvak. Ook Groenman roept deze these te hulp bij de verklaring van de geringe werfkracht van de Deventer loge gedurende de eerste vijftig jaar van haar bestaan. Eerst omstreeks 1840/1850 zouden de patriciërs de behoefte hebben gevoeld de sociaal-economische middengroepen voor hun boodschap te winnen. Deze interpretatie houdt er echter geen rekening mee dat de Nederlandse vrijmetselarij vanaf 1750 een gesloten-aristocratische en een open-burgerlijke variant kende. Deze bestonden vaak naast elkaar in dezelfde regio en leefden niet zelden op gespannen voet. Een tweede kenmerk van de maçonnieke geschiedschrijving is de neiging de vrijmetselarij als een fenomeen 'sui generis' te beschouwen. De voor de hand liggende relatie met andere vormen van sociabiliteit die immers in dezelfde periode tot ontwikkeling kwamen, wordt niet gelegd. In Groenmans studie zoekt men dan ook tevergeefs naar een bespreking van personele unies tussen de vrijmetselarij en andere genootschapsvormen. Tenslotte leidt die neiging de vrijmetselarij als een uniek verschijnsel te bezien — paradoxaal genoeg — tot een miskennis van de ideologische factor. Het mag voor de medebroeders een open deur zijn waarom iemand tot de vrijmetselarij toetrad, dat neemt niet weg dat de vraag naar het waarom, te meer daar er nog vele andere sociabiliteitsvormen beschikbaar waren, ook in Groenmans boek op zijn minst gesteld had mogen worden.

W. W. Mijnhardt

N. C. F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa, 1813-1831* (Dissertatie Utrecht, Historische studies XLIV; Groningen: Wolters Noordhoff-Bouma's Boekhuis, 1985, 384 blz., f58,-, ISBN 90 6243 050 3).

Het Verenigd Koninkrijk behoort tot de merkwaardige staatkundige constructies die zijn voortgekomen uit de failliete boedel van Napoleons keizerrijk. Aan de bouw ervan hebben tal van krachten meegewerkt die men zou kunnen onderscheiden in historiserende illusies, zoals de herschepping van het Bourgondische conglomeraat of van de Verenigde Nederlanden; in ideologische motieven, zoals het monarchale principe; in factoren van praktische politiek, zoals de Britse veiligheidsbelangen of het Europese evenwicht; en in persoonlijke ambities, zoals die van koning Willem I. Zoals altijd bij een historische analyse is het, hoeveel wetenswaardigs we ook uit de literatuur en de archieven opdiepen, onmogelijk om een volstrekt onaanvechtbare hiërarchie van oorzaken op te stellen. Maar wat het Verenigd Koninkrijk betreft is het wel zeker dat zowel voor het ontstaan als voor de ruim vijftienjarige levensduur en de ondergang ervan de betrekkingen met Groot-Brittannië essentieel zijn geweest. Des te merkwaardiger is het daarom dat tot nog toe aan die relatie nog geen omvattende studie was gewijd.

N. C. F. van Sas heeft met zijn lezenswaardige en soms venijnig polemische dissertatie (vooral tegen de standpunten van Charles Webster en, met meer waardering, tegen die van G. J. Renier) deze leemte opgevuld. Het gaat hem daarbij niet alleen om de *special relationship* tussen het Verenigd Koninkrijk en Groot-Brittannië, maar ook om het internationaal fungeren van het Verenigd Koninkrijk, de ontwikkeling van de Britse Europapolitiek en het ontstaan van het Europese Concert. Men kan zich afvragen of hij op deze manier niet teveel aan de orde heeft gesteld. Het betoog zou wellicht aan strakheid hebben gewonnen als uitsluitend de *special relationship* in het centrum van de aandacht was gehouden. Dit zou de uiteenzetting te minder hebben geschaad, omdat het ontstaan van het Europese Concert er toch al wat bekaaid afkomt.

Van Sas maakt goed duidelijk wat er zo speciaal was aan de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en Groot-Brittannië. Naast de vaste rituelen, zoals de uitwisseling van ambassades, die de kwaliteit van de relatie moesten onderstrepen, heerste er vanaf het begin een grote geïnstitutionaliseerde diplomatieke openheid tussen de partners. Daar spon vooral Nederland zijde bij, omdat het op deze wijze op de hoogte kon blijven van wat er in de grote wereld van de Europese diplomatie omging en er tot op zekere hoogte aan kon deelnemen. Van Nederland werd daartegenover verwacht dat het in grote lijnen de Britse politiek zou volgen. Uit het verdere relaas blijkt dat Nederland dat als *junior partner* inderdaad, zij het soms tandenknaarsend, heeft gedaan. Allengs zijn echter de marges voor eigen initiatieven en zelfs een eigen beleid ruimer geworden.

De auteur neemt in dit relaas de door Kossmann aldus aangeduide 'Grootnederlandse hypothese' serieus, dat wil zeggen dat hij het Verenigd Koninkrijk benadert vanuit het perspectief van zijn mogelijkheden, niet vanuit een van te voren gedetermineerd falen. Ook toont hij aan dat het Koninkrijk niet uitsluitend een schepping was van de Grote Mogendheden, maar 'dat de impuls die van Nederland zelf uitging, van niet te onderschatten betekenis is geweest'.

De Nederlandse *official mind* (het concept dat de schrijver beargumenteerd aan een studie van R. Robinson en J. Gallagher heeft ontleend) streefde er steeds nadrukkelijker naar de aanvankelijk wel zeer grote afhankelijkheid — niets meer of minder dan een patronaat — van Groot-Brittannië te verminderen. Zolang de Britse ambassadeur Clancarty, die door de